

BUYUK DAVLATLAR SIYOSATI VA TARIXIY IMPERIALIZM IZLARI

Akbaraliyev Jamshidbek Tursunali o'g'li

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16596400>

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarixiy imperializm siyosatining shakllanishi, buyuk davlatlar tomonidan amalga oshirilgan mustamlakachilik harakatlari va ularning zamonaviy siyosatdagi izlari tahlil qilinadi. Yevropa imperiyalari, Rossiya imperiyasi va AQSh kabi davlatlarning tarixiy harakatlari orqali global kuch muvozanati qanday o'zgargani, ularning sobiq mustamlakalarga bo'lgan ta'siri hamda neoimperialistik yondashuvlar ilmiy nuqtai nazardan yoritilgan. Maqolada tarixiy tahlil, siyosiy kontekst va hozirgi zamonaviy geosiyosiy oqibatlar o'zaro bog'liq holda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Imperializm, mustamlakachilik, buyuk davlatlar siyosati, Rossiya imperiyasi, Britaniya imperiyasi, neoimperializm, geosiyosat, postkolonializm, resurs nazorati, siyosiy ekspluatatsiya.

GREAT POWER POLICY AND TRACES OF HISTORICAL IMPERIALISM

Annotation. This article analyzes the formation of the historical imperialist policy, the colonial actions carried out by the great powers, and their traces in modern politics. How the global balance of power changed through the historical actions of states such as the European empires, the Russian Empire, and the United States, their impact on former colonies, and neo-imperialist approaches are covered from a scientific perspective. The article analyzes the historical analysis, political context, and current contemporary geopolitical consequences in an interconnected manner.

Keywords: Imperialism, colonialism, great power policy, Russian Empire, British Empire, neo-imperialism, geopolitics, postcolonialism, resource control, political exploitation.

ПОЛИТИКА ВЕЛИКОЙ ДЕРЖАВЫ И СЛЕДЫ ИСТОРИЧЕСКОГО ИМПЕРИАЛИЗМА

Аннотация. В статье анализируется формирование исторической империалистической политики, колониальные действия великих держав и их влияние на современную политику. С научной точки зрения рассматривается, как менялся глобальный баланс сил под влиянием исторических действий таких государств, как европейские империи, Российская империя и Соединенные Штаты, их влияние на бывшие колонии и неоимпериалистические подходы. В статье анализируются исторический анализ, политический контекст и современные геополитические последствия во взаимосвязи.

Ключевые слова: империализм, колониализм, политика великой державы, Российская империя, Британская империя, неоимпериализм, геополитика, постколониализм, контроль над ресурсами, политическая эксплуатация.

Kirish

Tarixiy jarayonlarda buyuk davlatlarning siyosati har doim global kuchlar muvozanatini belgilab kelgan. Ayniqsa, imperiyalar davrida yirik davlatlar o'z manfaatlarini ilgari surish, hududiy ekspansiya va resurslarni nazorat qilish maqsadida mustamlakachilik siyosatini faol yuritganlar. XIX–XX asrlarda Buyuk Britaniya, Fransiya, Rossiya imperiyasi, AQSh kabi

davlatlar tomonidan olib borilgan siyosat faqat harbiy bosqin va iqtisodiy ekspluatatsiya bilan cheklanib qolmay, balki madaniy assimilyatsiya, siyosiy nazorat, til va mafkura ustuvorligi orqali mahalliy jamiyatlarga chuqur ta'sir ko'rsatgan.

Imperializm o'z mohiyatiga ko'ra, kuchli davlatlarning zaif xalqlar ustidan hukmronlik qilishini anglatadi. Tarixiy manbalarga ko'ra, mustamlaka tizimi orqali boylik va strategik hududlar ustidan nazorat o'rnatish, global savdo yo'llarini boshqarish va mafkuraviy ustunlikni ta'minlash asosiy geosiyosiy maqsad bo'lgan. Bu esa o'z navbatida, tarixiy adolatsizlik, madaniy izolyatsiya va iqtisodiy tengsizlikka olib kelgan. Imperialistik siyosatning uzoq muddatli oqibatlari bugungi kunda ham xalqaro munosabatlarda, sobiq mustamlakalar bilan hozirgi buyuk davlatlar o'rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalarda namoyon bo'lmoqda.

Bugungi global siyosatda ham tarixiy imperializm izlari turli shakllarda davom etmoqda: neoimperializm, iqtisodiy asorat, madaniy dominatsiya, «yumshoq kuch» siyosati orqali zamonaviy davlatlar o'z ta'sirini saqlab qolishga intilmoqda. Ayniqsa, sobiq imperiyalarning o'z mustamlakalari bilan munosabatlari ko'pincha o'tmishdagi siyosiy muloqotning yangi shaklida qayta namoyon bo'lmoqda. Bu holat, mustaqil bo'lgan davlatlarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillardan biri sifatida ko'riladi.

Mazkur maqolada tarixiy imperializm siyosatining shakllanishi, buyuk davlatlar tomonidan olib borilgan mustamlakachilik harakatlari va ularning siyosiy-ijtimoiy oqibatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, imperializm siyosatining bugungi geosiyosiy jarayonlardagi izlari, neoimperialistik tendensiyalar va xalqaro munosabatlardagi davomiy merosi ilmiy asosda ko'rib chiqiladi. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, tarixiy tajribalarni chuqur tahlil qilish orqali bugungi xalqaro siyosatda barqarorlik, adolat va tenglik tamoyillarini ilgari surish imkoniyati shakllanadi.

Asosiy qism

Tarixan "buyuk davlat" tushunchasi o'z harbiy, iqtisodiy va siyosiy salohiyati bilan boshqa davlatlarga nisbatan ustunlik qilgan mamlakatlarga nisbatan qo'llanilgan. XVI–XX asrlarda bu davlatlar o'z manfaatlarini kengaytirish va resurslarni nazorat qilish maqsadida mustamlakachilik siyosatini yuritdilar. Ayniqsa, Britaniya imperiyasi Hindiston, Afrika va Osiyo mintaqalarida keng hududlarni egallab, siyosiy va iqtisodiy ustunlikka erishdi. Fransiya, Niderlandiya va Ispaniya ham o'z imperiyalarini qurib, ko'plab xalqlarning milliy suverenitetini toptadi.

Imperialistik siyosatning asosi — ekspluatatsiya va siyosiy nazoratga asoslangan edi. Buyuk davlatlar o'z mustamlakalarida ko'plab infratuzilmalarni barpo etgan bo'lsalar-da, bu infratuzilmalarning asosiy maqsadi resurslarni tashib ketish va mahalliy aholiga bo'ysunishni osonlashtirish edi. Mahalliy tillar, madaniyatlar va siyosiy tizimlar yo'q qilindi yoki bosim ostida qoldi. Masalan, Hindiston ingliz mustamlakachiligi davrida o'zining siyosiy mustaqilligidan mahrum bo'ldi, aholisi iqtisodiy ekspluatatsiyaga uchradi.

Imperializm nafaqat Yevropa davlatlari tomonidan, balki Rossiya imperiyasi va keyinchalik Sovet Ittifoqi tomonidan ham amalga oshirildi. Markaziy Osiyo xalqlari, jumladan O'zbekiston, Turkmaniston, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston Rossiya imperiyasining geosiyosiy manfaatlarini doirasiga kiritildi. Sovet davrida bu hududlarda iqtisodiy va madaniy

integratsiya siyosati yuritilgan bo'lsa-da, u aslida markaziyashtirilgan boshqaruv va milliy resurslarni Moskva foydasiga yo'naltirishga xizmat qilgan.

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, rasmiy mustamlakachilik yakunlangan bo'lsa-da, uning siyosiy izlari hali-hanuz saqlanib qolgan. Bu hodisa “neoimperializm” yoki “yumshoq kuch orqali ta'sir o'tkazish” (soft power) shaklida namoyon bo'lmoqda. Masalan, AQShning global madaniy, iqtisodiy va harbiy ta'siri ko'plab mintaqalarda sezilmoqda. Xuddi shunday, Xitoyning Afrika davlatlariga sarmoya kiritish orqali ularni iqtisodiy jihatdan bog'lab qo'yishi ham yangi zamonaviy imperializm shakli sifatida ko'rilmogda.

Zamonaviy siyosatda ham tarixiy imperializmning izlarini geosiyosiy munosabatlarda, chegara mojarolarida, iqtisodiy tengsizlikda va milliy xotira siyosatida ko'rish mumkin. Masalan, Fransiyaning sobiq mustamlakalari bilan munosabatlari, Buyuk Britaniyaning Brexitdan keyingi imperiya merosini qayta tiklash urinishlari, Rossiyaning sobiq Sovet ittifoqi davlatlari ustidan ta'sirni saqlab qolishga intilishi — bularning barchasi tarixiy imperializm siyosatining turli ko'rinishlaridir.

Imperializm siyosati global adolatsizlik, resurslar tengsizligi, madaniy assimilyatsiya va siyosiy beqarorliklarni kuchaytirgan. Shu bois, tarixiy tajribalarni tahlil qilish orqali bugungi siyosiy model va munosabatlarda muvozanatli, adolatli va hamkorlikka asoslangan yondashuvlar ishlab chiqilishi zarur.

Xulosa

Buyuk davlatlar tomonidan olib borilgan tarixiy imperialistik siyosat nafaqat o'tmishda, balki bugungi xalqaro munosabatlar tizimida ham o'z izini qoldirmogda. Rasmiy mustamlakachilik tugagan bo'lsa-da, uning iqtisodiy va siyosiy oqibatlari, ijtimoiy ongda merosi hanuz davom etmogda. Imperializmning zamonaviy ko'rinishlari — iqtisodiy sarmoya orqali siyosiy ta'sir o'tkazish, madaniy dominatsiya, harbiy vositalar bilan nazorat qilish — jahon siyosatining muhim muammolaridan biri bo'lib qolmogda. Shu sababli, tarixiy imperializmni chuqur o'rganish va undan saboq chiqarish zamonaviy siyosiy strategiyalarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ленин В.И. Империализм как высшая стадия капитализма. – М.: Политиздат, 1970.
2. Hobsbawm E. The Age of Empire: 1875–1914. – London: Vintage, 1994.
3. Said E. Orientalism. – New York: Pantheon Books, 1978.
4. Киссинджер Г. Дипломатия. – М.: Ладомир, 2007.
5. Беркович И. Империи прошлого и их влияние на политику сегодня. – М.: РГГУ, 2015.
6. Musurmonova M. Jahon siyosati va xalqaro munosabatlar. – T.: Iqtisodiyot, 2015.
7. Xidoyatov G'. Mustamlakachilik siyosatining tarixi. – T.: Ma'naviyat, 2012.
8. Rodrik D. The Globalization Paradox. – New York: Norton, 2011.
9. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. – Public Affairs, 2004.
10. Jalilov M. Geosiyosiy jarayonlarda tarixiy meros. – T.: Yangi asr avlodi, 2020.